
UMJETNOST RIJEČI U NAVIJEŠTANJU RIJEČI
Značenje, kriteriji izbora i mogućnost rada s
književnoumjetničkim tekstovima u župnoj katehezi i školskom
vjeronauku djece i mladih

Ana Thea Filipović, Marija Lipovac, Zagreb

Sveučilište u Zagrebu
Katolički bogoslovni fakultet
e-mail: ana.filipovic1@zg.htnet.hr

UDK: 368 : 371.3
Pregledni znanstveni rad
Primljeno 1/2009.

Sažetak

U članku se na tragu višestrukih isprepletanja vjere i književnosti pokazuje teološko-katehetska i pedagoško-didaktička opravdanost integracije književnoumjetničkih tekstova u vjeronauku i katehezu, kako onih s religioznom, tako i onih s općeljudskom tematikom. Ona se temelji na načelu korelacije vjere i kulture te međupredmetnog povezivanja i integracije religiozne kompetencije u sveukupnost odgoja i obrazovanja učenika. Uvažavajući relevantnu literaturu, autorice navode glavne kriterije izbora književnoumjetničkih tekstova u vjeronauku i katehezi djece i mladih, a to su psihološko-pedagoški, estetski i katehetski kriterij. Posebno se osvrću na različitost njihovih književnih interesa u pojedinim razvojnim fazama i situacijama života, a potom elaboriraju pojam i tijek literarne komunikacije. Na izabranim primjerima književnoumjetničkih tekstova s religioznom tematikom u članku se pokazuje kako se oni mogu koristiti u vjeronauku i katehezi s učenicima u osnovnoj školi te se navode različite didaktičko-metodičke mogućnosti rada s tekstovima. U zaključku se još jednom naglašava pedagoško i katehetsko značenje vjeronaučno-katehetskog rada s književnoumjetničkim tekstovima.

Ključne riječi: književnoumjetnička riječ, vjeronauka, kateheza djece, kateheza mladih, poetičnost vjere.

UVOD

Biblija kao pisana Božja riječ i svjedočanstvo komunikacije Boga i čovjeka za kršćane je sveta knjiga koja i danas govori kršćanskoj zajednici i svakom vjerniku. Religiozno iskustvo i poruka spasenja izrečena u Bibliji ujedno je književno-estetska činjenica, žanrovski različito napisana. U njoj Božja riječ postaje

ljudskom riječju, a ljudska riječ instrumentom Božjega govora. Poznavanje različitih vrsta književnog izražavanja pomaže nam bolje razumjeti poruku Biblije koja se "utjelovila" u različitim književnim vrstama.¹

S druge strane, književnost se, kao i umjetnost općenito, uvijek nadahnjivala Biblijom, biblijskim i kršćanskim motivima. Biblija je temelj na koji se naslanjala i hrvatska književnost. Iako je književno djelo u prvom redu umjetnost i slijedi književne norme i stvaralačku vještinu, ono je po svojoj prirodi slikovita panorama duhovnih i društvenih razmišljanja i događanja. Sve što se u životu misli i doživljava, promišlja i osjeća, odražava se u književnosti. Religijska problematika, tajna Božje opstojnosti i religioznih iskustava ulazi također u književno stvaralaštvo. Religijske teme i motivi u književnim djelima i teološke su i antropološke naravi. U književnosti se, naime, ljudski problemi dižu na razinu teoloških razmišljanja, a teološki problemi na mjeru ljudskih doživljavanja. Drugim riječima, česti su slojeviti motivi i osobni pogledi u kojima se dodiruju religijske teme i granična pitanja ljudskog postojanja s osobnim shvaćanjima i prihvaćanjima vjere ili nevjere.

Duboki dodiri vjere i književnosti upućuju na višestruku utemeljenost i važnost korištenja književnoumjetničkih tekstova u vjeronauku i katehezi.

1. RAZLOZI U PRILOG INTEGRACIJI KNJIŽEVNOUMJETNIČKIH TEKSTOVA U VJERONAUKE I KATEHEZU

1.1. *Teološko-katehetski razlozi*

Katehetsko naviještanje i promicanje rasta vjere temelji se na poznatom načelu vjernosti Bogu i vjernosti čovjeku, odnosno načelu korelacije teoloških i antropoloških zahtjeva.² Načelom korelacije kao teološkim i religijskopedagoškim načelom izražava se ne samo suprisutnost nego i unutarnje povezivanje, uzajamno osvjetljavanje i prožimanje predajom baštinjene kršćanske vjere te životnog svijeta i kulture u kojoj učenici, odnosno sudionici kateheze žive. Dijalog vjere i života te vjere i kulture koji je prepoznatljiv u samom nastanku Biblije i kršćanske predaje mora biti prepoznatljiv i u

¹ Usp. Papa Pio XII., *Divino afflante Spiritu*, br. 39-42.

² Usp. primjerice: Sveti zbor za klerike, *Opći katehetski direktorij*, br. 34; Papa Pavao VI., *Evangelii nuntiandi*, br. 20; Papa Ivan Pavao II., *Catechesi tradendae*, br. 22; Kongregacija za kler, *Opći direktorij za katehezu*, br. 20.

evangelizacijsko-katehetskom i religijskopedagoškom posredovanju vjere. Temelji kršćanske vjere, njihovi poticaji i izazovi sučeljavaju se u vjeronauku i katehezi s pitanjima, traženjima i doživljavanjima današnjega čovjeka, s mentalitetom i senzibilitetima suvremenog svijeta i života.³

Istražujući i otkrivajući načine upoznavanja suvremenog čovjeka, njegova života, svijeta i kulture u kojoj živi, nužno se susrećemo i s književnošću kao izrazom života i sastavnicom kulture. Važnost književnosti i drugih umjetnosti za čovjekov život i naviještanje Crkve već je pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes* II. vatikanskog sabora istaknula i opisala sljedećim riječima: "One [književnost i umjetnost] nastoje razumjeti narav vlastitu čovjeku, njegove probleme i njegovo iskustvo u pokušaju da upozna i usavrši samoga sebe i svijet. Trude se također da otkriju njegov položaj u povijesti i u svemiru, da osvijetle ljudske bijede i radosti, potrebe i moći i da naslute bolju sudbinu čovjeka. Tako one mogu pridići čovječji život koji one, već prema vremenu i kraju, izražavaju u mnogostrukim oblicima."⁴ Uloga vjeronauka i kateheze ne iscrpljuje se, međutim, samo u tumačenju dodira vjere i života te vjere i kulture već i u izgradnji novih kvalitetnih oblika odnosa između Evandjelja i umjetnosti. "Vjera čisti i obogaćuje kulturu, a kultura čisti i obogaćuje vjeru."⁵

Na tragu takva vrednovanja kulture i umjetnosti, a posebno književnosti, ne treba čuditi da su u vjerskom odgoju i obrazovanju često prisutni književnoumjetnički tekstovi kao komplementarni sadržaji sadržajima iz Svetog pisma, crkvene predaje, crkvenog učiteljstva i teologije. Književnoumjetnička riječ prikladan je medij kojim se izražavaju i evociraju temeljna općeljudska iskustva i aktualiziraju biblijski tekstovi koji su često i sami književnoumjetnički tekstovi. Biblija je antologija židovske književnosti u kojoj su sadržani različiti književni oblici, rodovi i stilovi, raznolike teme i izričaji o Bogu i svijetu, o čovjeku i njegovu

³ Usp. Ana Thea Filipović, *Načelo korelacije u školskom vjeronauku. Analiza njegove službene provedbe u Njemačkoj od "Zielfelderplana" 1973. do Temelnog plana 1984.*, u: *Kateheza* 17 (1995) 2, 109; Ista, *Školski vjeronauk i župna zajednica - Prema odnosu povjerenja i suradnje*, u: *Kateheza* 26 (2004) 3, 226.

⁴ II. vatikanski sabor, *Gaudium et spes*, br. 62.

⁵ Biskupi Jugoslavije, *Radosno naviještanje Evandjelja i odgoj u vjeri. Temeljne smjernice o obnovi religioznog odgoja i kateheze*, br. 38.

životu u prostoru i vremenu.⁶ Književnoumjetnički tekstovi u vjeronauku i katehezi tako s jedne strane povezuju vjeru i kulturu, potičući među njima konstruktivno-kritički dijalog, a s druge strane pridonose boljem razumijevanju i doživljavanju same Biblije kao književnoumjetničkog djela.

Književni tekstovi koji se koriste u vjeronauku i katehezi nisu tek ukras “ozbiljnim” biblijskim i drugim tekstovima iz baštine kršćanske vjere. Riječ je o osmišljenoj korelaciji u kojoj se cjelovito angažira učenikovo doživljavanje, spoznavanje, zamišljanje te stvaralačko izražavanje i djelovanje. Dok kod učenika njegujemo “osjetljivost (poniznost i zahvalnost) za ono najsitnije i najnevidljivije (tišinu, list, travku, oblak...)”, oni postaju “osjetljiviji za drugog čovjeka, osjetljiviji za sebe i, sa zahvalnošću, osjetljiviji za Boga”.⁷ Učenici tako ujedno uče razumijevati i književnoumjetničke slojeve biblijskoga govora.

Književnoumjetnički tekstovi, kako oni s religioznom, tako i oni s općeljudskom tematikom imaju svoje mjesto u katehezi i vjeronauku kao izraz suvremenog života, kao izraz književnikova religioznog iskustva, kao podloga za razumijevanje biblijske poruke, kao poticaj za produbljivanje i aktualizaciju biblijske ili druge kršćanske poruke, kao poziv na otvaranje religioznom i estetskom doživljaju i iskustvu, kao poticaj na osobno stvaralačko izražavanje i djelovanje.

Rad s književnoumjetničkim tekstovima u vjeronauku i katehezi ima, uz teološko-katehetsko, i svoje pedagoško-didaktičko opravdanje i utemeljenje.

1.2. *Pedagoško-didaktički razlozi*

U suvremenoj školskoj pedagogiji i obrazovnoj politici sve se hitnije zahtijeva povezivanje različitih znanja i uspostavljanje njihova odnosa prema životu. Za postizanje cjelovitoga i povezanog znanja potrebni su takvi odgojno-obrazovni sadržaji koji potiču i razvijaju ne samo učenikove intelektualne već i moralne, socijalne, estetske i stvaralačke sposobnosti i vještine te odlike osobnosti.

⁶ Usp. Marinko Vidović, *Važnost Svetog pisma u kulturi hrvatskog naroda*, u: Nediljko Ante Ančić (ur.), *Na granicama riječi*. Zbornik u čast mons. Drage Šimundže, Crkva u svijetu, Split, 2005., 192.

⁷ Ana Gabrijela Šabić, *Vjerski odgoj djece predškolske dobi u duhovno – kulturnom kontinuitetu s vjerskim odgojem djece mlade školske dobi*, u: Alojzije Hobljaj - Milan Šimunović (ur.), *Pustite malene k meni*. Zbornik radova, Nacionalni katehetski ured HBK, Zagreb, 1999., 52.

Učenike se od prvog susreta sa školom pa do njihove zrelosti, a sve je više prisutna sintagma cjeloživotnog učenja, treba osposobiti da postupno i sustavno upoznaju, otkrivaju i razumiju svijet u kojemu žive, da ga aktivno suoblikuju te da cijene i njeguju i materijalne i duhovne, i osobne i društvene vrijednosti i vrednote.⁸ Budući da je krajnji cilj odgoja i obrazovanja procvat ljudskog bića u cjelini, a religioznost integralna činjenica čovjekove osobnosti i kulture, razumljivo je da bez promicanja religiozne kompetencije nema cjelovitog odgoja i obrazovanja.⁹ Religiozni i vjerski sadržaji u vjeronauku ne mogu se, međutim, proučavati izolirano od ostalih nastavnih predmeta, već se nadograđuju na znanja i iskustva stečena u srodnim predmetima.¹⁰

Korelacija se, osim kao teološko-katehetski pojam, susreće i kao pedagoško-didaktički pojam. U nastavi se danas sve više zahtijeva i unutarpredmetna i međupredmetna korelacija.¹¹ Vjeronauk se na različite načine može suradnički i plodonosno povezati s hrvatskim jezikom i književnošću. U književnosti susrećemo obilje materijala vrijednog za vjeronauk i obrnuto. U književna djela pretočene su duboke misli, ljudska iskustva i traganje za lijepim, istinitim i dobrim. S druge strane, Biblija kao zbirka knjiga raznih književnih rodova i jezičnih oblika može biti važan korelativ jezičnoga i književnog odgoja i obrazovanja učenika, ako na Bibliju gledamo kao na kulturnu baštinu. Književnost nam pokazuje kako je u svakom vremenu u čovjeku prisutna čežnja za Bogom, za vječnošću. Česta su izvorišta književnosti pitanja koja potječu iz filozofskoga i religioznog područja: smisao života i smrti, odnos patnje i sreće, prolaznost i čežnja za besmrtnošću, pitanje granica ljudskog djelovanja, posljedica dobra i zla. Veličanstveni

⁸ Usp. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, *Vodič kroz Hrvatski nacionalni obrazovni standard za osnovnu školu*, Zagreb, 2005; The European Parliament and the Council of the European Union, Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 on key competences for lifelong learning. Annex: Key Competences for Lifelong Learning – A European Reference Framework, *Official Journal of the European Union* L 394 EN (30. 12. 2006) 10-18; http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/oj/2006/l_394/l_39420061230en00100018.pdf (14. 3. 2009.). Na hrvatskom jeziku objavljen u *Školskim novinama* kao prilog broju 14-15/2009, (7. 4. 2009.), III-VI.

⁹ Usp. Zajednička sinoda biskupija Savezne Republike Njemačke, *Vjeronauk u školi*, br. 2.3; Ana Thea Filipović, *Vjeronauk u školi pred zahtjevima vrednovanja*, u: *Nova prisutnost* 7 (2009), 2, 260-261.

¹⁰ Usp. Flavio Pajer, *Religije i odgoj za dijalog i za mir*, u: *Lađa* 2 (2007), 2, 16-17.

¹¹ Usp. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, *Vodič kroz Hrvatski nacionalni obrazovni standard*, 27.

biblijski tekstovi o vjeri, nadi i ljubavi nadahnuli su mnoge književnike.¹² Pojedine teme iz književnosti mogu se razumjeti i produbiti u korelaciji s vjeronaukom. Konkretno mogućnosti za korelaciju i integraciju su velike.¹³

Književnoumjetnička djela su važna u cjelovitom procesu odgoja i obrazovanja učenika zbog umjetničke istine o životu, o njegovim radostima i tugama, ushitima i bolima koje se reflektiraju kroz djela. Utkana u nastavu vjeronauka pomažu oblikovati cjeloviti odgoj i obrazovanje učenika, razvijaju njihove sposobnosti i stavove te obogaćuju njihova iskustva: jezična, estetska, moralna, religiozna, emocionalna, socijalna. Sadržaji koji se obrađuju u katoličkom vjeronauku kroz književnoumjetničke tekstove, pomažu učenicima u kritičkim prosudbama vlastitog života i života drugih, pridonose usvajanju općih moralnih normi, razvijanju osjećaja za dobrotu, pravednost, solidarnost i zahvalnost, njegovanju osjećaja za lijepo, empatije i razumijevanja prema drugim ljudima i kulturama te potiču otvorenost prema Bogu koji je temelj i izvor sveukupne duhovne i materijalne stvarnosti. Razgovori o umjetničkim djelima pomažu učenicima i vjeroučitelju da istinski izražavaju svoja mišljenja, prosudbe, stavove, da se bolje upoznaju i razumiju. Ti su ciljevi sastavni dio religioznog odgoja, koji kao i "svaki istinski odgoj ide za tim da pridonese razvijanju čovjeka u svestranu, slobodnu i stvaralačku ličnost, sposobnu za uspostavljanje istinskih odnosa sa sobom, s drugima i sa svime što postoji".¹⁴ U tom smislu noviji planovi i programi katoličkog vjeronauka preporučuju prikladno povezivanje vjeronauka s drugim područjima odgoja i učenja, ističući posebno književnoumjetničko područje, a u cilju cjelovitog odgoja i obrazovanja učenika.¹⁵

¹² Kroz golgotska zbivanja, primjerice, prelama se i osobna pjesnikova i uopće čovjekova drama. *I osjećam, što Ti zbori/ od očiju suza vruća,/ Da ne može nikad biti/ Bez Golgote uskrsnuća*. Silvije Strahimir Kranjčević, *Golgota*, u: Božidar Petrač (ur.), *Hrvatska uskrsna lirika*, Naklada Juričić, Zagreb, 2001., 11-15.

¹³ Usp. Drago Ilčić, *Korelacija katoličkog vjeronauka i hrvatskog jezika i književnosti u osnovnoj i srednjoj školi*, u: *Kateheza* 30 (2008), 297-309.

¹⁴ Biskupi Jugoslavije, *Radosno naviještanje Evanđelja i odgoj u vjeri*, br. 28.

¹⁵ Usp. Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Hrvatske, *Plan i program katoličkoga vjerskog odgoja i obrazovanja u osnovnoj školi*, Zagreb, 1991., Temeljna polazišta, br. 4; Nacionalni katehetski ured HBK i Ministarstvo prosvjete i športa Republike Hrvatske, *Plan i program katoličkoga vjeronauka u osnovnoj školi*, Zagreb, 1998., Temeljna polazišta, br. 5; Hrvatska biskupska konferencija, *Program katoličkoga vjeronauka u osnovnoj školi*, Zagreb, 2003.,

Za kvalitetan rad s književnim tekstovima u vjeronauku i katehezi važno je poznavati dobne, spoznajne, psihološke, društvene i interesne obilježnosti učenika, oduševljavati ih za poeziju i prozu te imati osnovno znanje o predmetu, a to podrazumijeva i učiteljevu metodičku osposobljenost te osjetljivost za književni tekst.¹⁶ Zato ćemo ponajprije navesti kriterije izbora književnoumjetničkih tekstova u vjeronauku i katehezi djece i mladih te se osvrnuti na raznolikost njihovih književnih interesa.

2. TEMELJNI KRITERIJI IZBORA KNJIŽEVNOUMJETNIČKIH TEKSTOVA U VJERONAUKU I KATEHEZI I KNJIŽEVNI INTERESI DJECE I MLADIH

2.1. Kriteriji izbora tekstova

Kriterije izbora književnoumjetničkih tekstova u vjeronauku i katehezi možemo, nadovezujući se na Anu Gabrijele Šabić, podijeliti na tri temeljna: psihološko-pedagoški, estetski i katehetski kriterij.¹⁷

2.1.1. Psihološko-pedagoški kriterij

Psihološko-pedagoški kriterij uzima u obzir razvojno-psihološka obilježja učenika, odnosno ispituje primjerenost nekog umjetničkog teksta psihološko-spoznajnim mogućnostima i sklonostima učenika. On propituje kakvi tekstovi zanimaju učenike pojedine dobi, mogu li ih učenici razumjeti i kako komuniciraju s njima. Susret s umjetnički vrijednim djelom izaziva u mladom čitatelju raznolike emocionalne i intelektualne procese koji se oblikuju u estetski doživljaj. Učenik će uživati u lijepome ako to spoznaje kao lijepo. Zato učenike koji još ne mogu samostalno otkrivati ljepotu i bogatstvo umjetničkog djela, treba postupno odgajati za umjetničku ljepotu.

Temeljna polazišta, br. 2.3; HBK NKU, Program nastave katoličkoga vjeronauka za srednje škole, Zagreb, 2002, Uvod (11); Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske i Nacionalni katehetski ured HBK, *Plan i program katoličkoga vjeronauka za četverogodišnje srednje škole*, Zagreb, 2009., Uvod, na: <http://www.nku.hbk.hr/pdf/prog-4-god.SS.pdf> (1. 5. 2009.).

¹⁶ Usp. Dragutin Rosandić, *Novi metodički obzori*, Školske novine, Zagreb, 1993., 117.

¹⁷ Usp. Ana Gabrijele Šabić, *Književni interesi - važan kriterij u izboru književnoumjetničkih i biblijskih tekstova u katehezi*, u: Bogoslovska smotra 66 (1996), br. 2-3, 470.

2.1.2. Estetski kriterij

Estetski kriterij prosuđuje književnoumjetničku vrijednost umjetničkih i religioznih tekstova koji se koriste u vjeronauku i katehezi. Iz vjeronaučno-katehetske prakse poznato je da se često ne vodi dovoljno računa o estetskom kriteriju nego povodi za pukom funkcionalnošću tekstova, što dovodi do pogrešnog izbora i njegovanja religioznog kiča. Estetski kriterij usmjerava izbor prema umjetnički vrijednim pjesmama, pričama, kraćim ulomcima iz tekstova koji su svojom strukturom jednostavni, koji izražavaju stvarni trenutak inspiracije, bude nove asocijacije i uvijek ostaju izazov za otkrivanje novog te mogu razvijati kod djece i mladih smisao za skladan umjetnički izraz i ljepotu književnog djela.¹⁸

2.1.3. Katehetski kriterij

Katehetski kriterij prosuđuje koliko pojedini književno-umjetnički tekstovi pridonose ostvarivanju temeljnih ciljeva vjeronauka i kateheze, kakav je suodnos odabranog teksta s temom vjeronaučnog sata ili katehetskog susreta. Književnoumjetnički tekstovi ne trebaju uvijek ponavljati biblijski sadržaj, biti nužna paralela ili svojevrsan ukras biblijskim sadržajima. Važno je da odabrane pjesme i prozni tekstovi nose humanu, općeljudsku poruku koja odgaja na svoj način. Sve što je lijepo i skladno oplemenjuje osobu. Svaki umjetnički tekst u kojem se zrcale ljepota, istina i dobrota kao temeljne duhovno-kulturne, ali i vjerničke vrednote, dotiče i poziva učenike kao čitatelje i slušatelje na sustvaralaštvo i stvaralački sugovor.¹⁹ Pjesma, priča, roman uvijek nesebično kuca na svako ljudsko srce i želi s njime komunicirati. To nije tek obična komunikacija koja prenosi svijest ili iskustvo o nekim životnim pojavama nego prenosi i dio onoga što je vječno. Rezultat je tajna koja ne sadrži samo osobnu ljubav već i onu univerzalnu, i sastavnica je svega stvorenog. Svako umjetničko djelo neka je vrsta poziva na sretno zajedništvo čovjeka i prirode sa Stvoriteljem.

¹⁸ Usp. Dragutin Rosandić, *Kurikulski metodički obzori*, Školske novine, Zagreb, 2003., 36-39.

¹⁹ Usp. Josip Baričević, *Duhovno-kulturno obzorje Hrvatske početnice*, u: Ana Gabrijela Šabić - Josip Baričević - Ivan Vitez i suradnici, Priručnik uz Hrvatsku početnicu, Školska knjiga, Zagreb, 1998., 11-14.

2.2. Različitost književnih interesa djece i mladih

Književni interesi usko su povezani osobito s pedagoško-psihološkim kriterijem izbora tekstova. Kao čitatelji i slušatelji književnoumjetničkog teksta učenici su estetski subjekti koji uspostavljaju stvaralačku komunikaciju s pjesmom i pričom kao i s biblijskim tekstom. Zato je potrebno voditi računa o njihovim književnim interesima: o interesima za vrstu umjetničkog teksta, o interesima za temu, za emotivne sadržaje koji prevladavaju u tekstu te za poetski iskaz u umjetničkim tekstovima.²⁰ Neprimjereno odabrani tekstovi mogu stvoriti vrlo ozbiljne komunikacijske smetnje jer učenici neće pokazati ni zanimanje ni želju za sudjelovanjem u razgovoru. Primjereni učenicima nisu tzv. prizemni sadržaji, niti tekstovi siromašni sadržajem i jezikom, već oni koji im neće zapriječiti put u otkrivanju višeznačnosti umjetničke riječi, a time i njihov rast u riječi ljudskoj i riječi Božjoj.²¹ Nužno je voditi računa o mijenjanju učeničkih interesa u različitim životnim razdobljima, ovisno o obilježjima duhovnoga i kulturnog rasta i razvitka djece i mladih u pojedinim razvojnim fazama.

Pod pojmom književnih interesa misli se na usmjerenost i pozornost čitatelja, slušatelja, u ovom slučaju djece i mladih, prema književnoumjetničkom djelu, odnosno na zanimanje za poeziju, prozu, temu, fabulu, ideju, jezik ili autora. Pred sobom imamo učenike kao čitatelje i slušatelje koji tek ulaze u svijet književnosti i koji najčešće u susretu s umjetničkom riječju imaju posrednika: učitelja, roditelje ili medij, kojima se uglavnom pripisuje zasluga za ugodna i draga ili pak neugodna i mučna iskustva s umjetničkim djelom. Zato je za prepoznavanje i praćenje književnih interesa u pojedinoj dobi potrebno istaknuti neke važne aspekte koji se u teorijskom smislu određuju kao interes za temu, vrstu, emotivne sadržaje i poetski iskaz.²²

Poznato je da umjetnički tekst na čitatelja djeluje cjelokupnošću svojega estetskog izričaja. Kako je riječ o mladim čitateljima i slušateljima, teško je pretpostaviti da će njihovi interesi biti usmjereni prema cjelovitom umjetničkom djelu. Djeca i mladi

²⁰ Usp. Ana Gabrijele Šabić, *Književni interesi*, 471.

²¹ Usp. Ista, *Književni sadržaji u Hrvatskoj početnici*, u: Ana Gabrijele Šabić - Josip Baričević - Ivan Vitez i suradnici, Priručnik uz Hrvatsku početnicu, 53-54.

²² Usp. Ista, *Književni interesi*, 471-472.

prihvaćaju ono što za njih ima neko emotivno značenje, jer još uvijek nisu razvili sposobnosti za udubljanje u umjetnički izraz.²³

2.2.1. Tematski interesi

Interes za temu zauzima prvo mjesto na ljestvici književnih interesa učenika i često je odlučujući u prihvaćanju ili odbijanju nekog književnog djela. Spektar tema koje mogu zanimati djecu i mlade je raznolik, ovisno o fazi razvoja i individualnim sklonostima: djeca, mladi, obitelj, roditelji, vršnjaci, igra, životinje, priroda, nepoznati krajevi i zemlje, blagdani i slavlja, sanjarenje, ljepota, radost i sreća, ljubav, istina, pravda, zavičaj, domovina, zapravo sve ono što ih okružuje i o čemu mogu maštati. Prema nekim istraživanjima današnje učenike više privlače vedriji motivi, a manje ih zanima ozbiljna tematika. Tako ih najviše privlače teme koje govore o radosti, sreći i ljubavi, dok je interes za teme o zavičaju, barem kod mlađih učenika, na posljednjemu mjestu.²⁴ Premda neka istraživanja navode da su teme u svezi s vjerom i Bogom na margini učeničkih književnih interesa,²⁵ upravo su vjeronauk i kateheza prikladna mjesta za uvrštavanje književnih djela i tekstova s takvom tematikom. No, zalog književne vrijednosti nije atraktivnost teme ili motiva, već način na koji je tema interpretirana.²⁶

Promatramo li i biblijske tekstove kao književnومjetničke tekstove, možemo reći da mlađi učenici pokazuju veliko zanimanje za te sadržaje. Posebno mjesto pripada tekstovima o Isusovu rođenju, životu, mucu, smrti i uskrsnuću. Te tekstove djeca uvijek iznova rado slušaju, sudjelujući u razgovoru i stvaralačkom preoblikovanju. Takav interes mlađih učenika za biblijske sadržaje može se povezati s njihovim emotivnim odnosom prema svijetu, pa tako i odnosom prema religioznome i prema Bogu. Starije učenike nanovo privlače neki ulomci iz Knjige Postanka, a osobito vole mudrosnu biblijsku književnost, evanđeoske tekstove koji govore

²³ Usp. Ista, *Lirska poezija u razrednoj nastavi*, Školska knjiga, Zagreb, 1983., 12-13.

²⁴ Usp. Robert Bacalja – Mira Klarin – Martina Jordan, *O nekim osobitostima recepcije dječje poezije u mlađim razredima osnovne škole – Rezultati ankete u: Robert Bacalja (ur.), Djetinjstvo, razvoj i odgoj. Zbornik radova sa znanstveno – stručnog skupa, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2003., 274.*

²⁵ Usp. Karol Visinko, *Dječja priča – povijest, teorija, recepcija i interpretacija*, Školska knjiga, Zagreb, 2005., 170.

²⁶ Usp. Stjepan Hranjec, *Pregled hrvatske dječje književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2006., 9.

o Isusovim susretima s ljudima, odlomke iz Knjige Otkrivenja te slikovito-refleksivne tekstove iz Ivanova evanđelja. Neke ankete ističu da učenici u pubertetu počinju samostalno čitati odabrane biblijske tekstove i da im oni pomažu u odgovorima na mnoga važna životna pitanja.²⁷

2.2.2. Interes za književnu vrstu i za emotivne sadržaje

Kod mladih čitatelja veće je zanimanje za prozu nego za poeziju. Međutim, ustaljene predrasude da se poezija ne čita, nisu utemeljene, jer se često baš najmlađi prvi put s književnim djelom susreću upravo kroz poeziju.²⁸ To govori da se poezija ne može shvaćati kao "jezični ukras koji služi odmaranju od susreta s drugim tekstovima".²⁹ Kroz susrete s poezijom učenici će rasti ako je budu slušali, čitali, sami pisali, zajednički izvodili, dramatizirali, ilustrirali, upoznavali pjesnike osobno ili kroz njihove pjesme.³⁰ Mlađi učenici najčešće čitaju priče, bajke, pjesme, scenske igre i basne, a stariji učenici se postupno udaljuju od dječje priče. Sve više ih zanimaju romani avanturističkog sadržaja. U proznim tekstovima osobito ih privlače književni i biblijski likovi, zanimljiva fabula te ljepota pripovijedanja. S početkom adolescencije mladi su otvoreni i za prozu i za poeziju koja obrađuje tipične mladenačke teme povezane s traženjem vlastitog identiteta, otkrivanjem ljubavi i izgradnjom vlastitog pogleda na svijet. Tako vole i refleksivno-intimnu kao i satiričnu i angažiranu poeziju.³¹ Pri kraju mladenaštva već ih zanimaju sve književne vrste i sadržaji kao i odrasle čitatelje.

S obzirom na emotivne sadržaje, mlade čitatelje privlače i prozni i pjesnički tekstovi u kojima je prisutna vedrina, smijeh, nježnost, radost, divljenje, očaranost, ljubav, dobrota, ljepota, sućut, tajanstvenost, a što odgovara njihovom senzibilitetu i osobnoj životnoj situaciji. Posredstvom književnih slika i metafora djeca i mladi razvijaju i svoje moralne osjećaje.³²

²⁷ Usp. Ana Gabrijele Šabić, *Književni interesi*, 476.483.488.

²⁸ Usp. Dragutin Rosandić, *Kurikuluski metodički obzori*, 118-120.

²⁹ Ana Gabrijele Šabić, *Učenik i lirika. Razvijanje literarnih sposobnosti učenika u komunikaciji s lirskom poezijom*, Školske novine, Zagreb, 1991., 48.

³⁰ Usp. Diana Zalar, *Poezija u zrcalu nastave. Igre stihom i jezikom u susretima s djecom*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2002., 87.

³¹ Usp. Ana Gabrijele Šabić, *Književni interesi*, 485.

³² Usp. Mira Kermek – Sredanović, *Djeca – film, priča, pjesma*, Školska knjiga, Zagreb, 1994., 108.

2.2.3. Interes za poetski iskaz

Poetsko izražavanje živi u prirodi svakog čovjeka. Riječ je o jeziku koji je bogat slikama, koji zvuči i znači drugačije nego jezik svakodnevice.³³ Blizak je dječjem načinu izražavanja. Djeca i mladi intuitivno razumiju slikoviti govor i u njemu otkrivaju emotivnu snagu ljudske kao i Božje riječi. Slikoviti govor otvara kod učenika prostor za maštu, osjećaje, pitanja, nove misli, i poziva ih da “uđu” u tekst, da nađu mjesto za nj u svom srcu.

Poetski interesi djece i mladih usmjereni su prema ritmu, pjesničkoj slici, pjesničkom jeziku i poetskoj igri. Mnogi umjetnički tekstovi, pjesnički i prozni, s naglašenim ponavljanjem riječi kao i mnoge ekspresivne riječi djeluju na mlade čitatelje i slušatelje melodioznošću pjesničkog jezika, u kojemu ritam ima presudnu ulogu.³⁴ Melodioznost stihova očarava dijete, a ritmičnost sabire učenikovu pozornost, osjećaje i maštu te potiče na igru koja se može prepoznati u dječjem ponavljanju stihova, recitiranju, izražavanju pokretom i drugim načinima stvaralačkog izražavanja, a u novije vrijeme i u igrivom, ludičkom čitanju šaljive i nonsensne poezije.³⁵

Mnogi moderni dječji književnici, svjesni humora i igre koju jezik u sebi skriva te ljepote pričanja, “oblače” jeziku “čarobnu košulju” i prilagođuju pjesmu i priču dječjem svijetu. Zauzvrat djeca i mladi vole se družiti s pričom i pjesmom, sudjelovati u jezičnoj čaroliji u kojoj su sposobni *dodirnuti, osluhnuti, vidjeti, mirisati i okusiti* neobični pjesnički svijet. Poetske riječi primaju i osjećaju kao *nježne, tople, blage*, kao riječi *koje nas usređuju, smiruju i u tuzi tješe*, razumiju da ima riječi *teških, tvrdih kao kamen, a kad one padnu, nanesu bol i ostave na srcu ožiljak i znamen*.³⁶ U komunikaciji s pjesničkim tekstovima težište je na bogatstvu i ljepoti pjesničkih slika koje djeca doživljavaju cjelinom svoga bića, ako su prethodno stvoreni “uvjeti koji iznutra potpomažu susret pjesme i čitatelja/slušatelja poezije, [... a to je] ugođaj smirenosti/utišanosti, otvorenosti/oslobođenosti cjeline čitateljeva bića”.³⁷ Mladi već imaju razvijenu sposobnost

³³ Usp. Ivo Škarić, *Temelji suvremenog govorništva*, Školska knjiga, Zagreb, 2000., 105.

³⁴ Usp. Diana Zalar, *Poezija u zrcalu nastave*, 48-50.

³⁵ Usp. nav. dj., 21.

³⁶ Usp. Zlata Kolaric-Kišur, *Riječi*, u: Ista, *Izabrana djela*, Privlačica, Vinkovci, 1994., 15.

³⁷ Ana Gabrijela Šabić, *Metodičke upute za pristup književnoumjetničkim tekstovima*, u: Ana Gabrijela Šabić - Josip Baričević - Ivan Vitez i suradnici, *Priručnik uz Hrvatsku početnicu*, 297.

apstrakcije te razumiju i vole simbolički govor. Njihov interes za čovjekov unutarnji svijet kao i interes za istraživanje i otkrivanje vlastitog doživljajnog svijeta otvara im novi pristup i književnim i biblijskim tekstovima.

Neobične kombinacije riječi, slikoviti govor, simbolična ponavljanja ključnih riječi i cijelih rečenica te metaforični izrazi u biblijskim tekstovima učenicima će biti razumljiviji ako su prihvatili sličan pjesnički jezik u književnoumjetničkim tekstovima. Zato je važno da vjeroučitelji protkaju vjeronauk i katehezu poetskim izričajima te osposobljavaju učenike da kroz pjesmu otkriju svijet, izraze svoje mišljenje, sanjarenje, očekivanje.³⁸ Estetsku ljepotu izraženu u umjetničkom i u biblijskom tekstu tako će doživljavati kao vrlo važnu dimenziju ljudske i vjerničke stvarnosti, a ne kao dva suprotstavljena svijeta.

3. KOMUNIKACIJA S KNJIŽEVNOUMJETNIČKIM DJELOM

3.1. *Pojam literarne komunikacije*

Pod pojmom literarne komunikacije razumijeva se proces u kojemu se uspostavlja živi, stvaralački odnos između čitatelja i umjetničkog teksta.³⁹ Taj proces odnosi se na doživljavanje, otkrivanje i spoznavanje smisla umjetničkog teksta, a događa se između teksta i čitatelja, i to uvijek iznova, premda ne s istim intenzitetom i rezultatom. U tom, često nepredvidivom i na zbiljskoj stvarnosti nemjerljivom duhovnom procesu, događa se uzajamno davanje i primanje, ovisno o naravi teksta i čitateljevoj životnoj situaciji, kao i kontekstu u kojem se susret događa.⁴⁰ Susret s književnoumjetničkim djelom mijenja čitatelja: njegovi senzibiliteti se bogate, otvara se novim iskustvima, pozvan je da prevrednuje svoje stavove, mišljenja i spoznaje.⁴¹ Ovaj proces nije jednostran, jer da bi čitatelj nešto dobio od umjetničkog teksta, mora nešto

³⁸ Usp. Josip Šimunović, *Poezija u nastavi vjeronauka*, u: *Katehetski glasnik* 5 (2004), br. 1, 34.

³⁹ Usp. Leopoldina Veronika Banaš, *Estetska komunikacija s književnoumjetničkim tekstom*, *Školske novine*, Zagreb, 1991., 95., 88-89.

⁴⁰ Usp. Zdenko Škreb, *Interpretacija*, u: Zdenko Škreb - Ante Stamać, *Uvod u književnost. Teorija, metodologija*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1983., 629.

⁴¹ Usp. Ana Gabrijela Šabić, *Književnokomunikacijski pristup u susretu s biblijskim tekstovima u religioznom odgoju i katehezi*, u: *Diacovensia* 2 (1994), br. 1, 147.

u njega i uložiti. U autentičnoj literarnoj komunikaciji čitatelj sudjeluje cijelim svojim bićem jer u takvim trenucima umjetnička riječ dotiče i poziva na sudjelovanje.⁴²

Književnournjetnički tekst po svojoj je prirodi višeznačan, slojevit, dinamičan te su zbog toga mogućnosti njegove interpretacije neiscrpne. On se pojavljuje pred čitateljem kao živo estetsko biće “satkano od bogatih i neponovljivih odnosa slojeva smisla, ostvarenih višestrukim ispreplitanjem”.⁴³ U umjetničkom djelu pisac ne izražava samo svoje subjektivne spoznaje o životu nego stvara i novu stvarnost i ljepotu koja nadživljuje svoga tvorca. Bit umjetničkog djela upravo transcendiraju, nadilazi svakodnevnu stvarnost.⁴⁴ U svakom umjetničkom tekstu postoji stvarnost koja je izrečena, napisana, ali i stvarnost koja je prisutna, a nije izrečena. To su slojevi teksta koji su prisutni kao mogućnost i koji su otvoreni čitateljevim iskustvima, njegovim asocijacijama i slikama. Smisao umjetničkog teksta na poseban način oživljuje u procesu čitanja, gledanja, odnosno u procesu susreta s čitateljevim svijetom i njegovim senzibilitetom i iskustvima. U literarnoj komunikaciji čitatelj se pojavljuje kao estetski subjekt, kao stvaralačko biće koje na poticaje, izazove i iskustva koja prima u tom susretu stvaralački odgovara.⁴⁵ U autentičnoj literarnoj komunikaciji sudjelovanje čitatelja ostvaruje se kao sustvaralaštvo, svojevrsna suigra. Nastaje dijalog između teksta i čitatelja u kojem čitatelj otkrivajući smisao teksta sustvara, a istodobno tekst utječe na mijenjanje čitateljeva samorazumijevanja. Takav odnos s umjetničkim djelom

⁴² Usp. Vlatko Pavletić, *Kako razumjeti poeziju*, Školska knjiga, Zagreb, 1995., 23.

⁴³ Ana Gabrijela Šabić, *Komunikacija s Biblijom kao književnournjetničkim djelom*, u *Bogoslovska smotra* 61 (1991), br. 3-4, 234. Sama riječ “tekst” (lat. *textum*) znači *tkanje, tkanina*.

⁴⁴ Usp. Max Bense, *Estetika*, Otokar Keršovani, Rijeka, 1978., 36; Drago Šimundža, *Bog u djelima hrvatskih pisaca. Vjera i nevjera u hrvatskoj književnosti 20. stoljeća*, sv. II, Matica hrvatska, Zagreb, 2005., 64-66.

⁴⁵ Književnici često i sami tematiziraju tu dvosmjernost komunikacije. Tako primjerice Vladimir Nazor u pjesmi “Čitaocu”: *Sam Ja malo mogu, Ti i ne znaš / Da si supjevač, kad pjesme prožme te milina*. Ivo Zalar (ur.), *Jezik roda moga. Izbor iz hrvatske lirike 19. i 20. stoljeća*, ABC naklada, Zagreb, 2004., 399. Slično Dobriša Cesarić, u “Pjesmi mrtvog pjesnika”: *Pred smrću ja se sakrih, u stihove... / Al' zatvoriš li za njih svoje srce, / oni su samo sjen i mrtvo slovo. / Otvori ga i ja ću u te prijeći, / ko bujna rijeka u korito novo*. Sanja Zorić Neralić (ur.), *Kapi pjesništva. Izbor iz hrvatskog pjesništva za osnovnu i srednju školu*, Slovo M, Zagreb, 2003., 236.

ohrabruje čitatelja da sebe spozna kao posebno, neponovljivo biće, koje neprestano otkriva sebe, svoje mogućnosti i sposobnosti.⁴⁶

3.2. *Tijek literarne komunikacije*

Čitateljev prvi odgovor na umjetnički tekst je doživljajne naravi.⁴⁷ Taj prvi dojam o tekstu, prvobitna estetska emocija, nije čak ukras već trenutak čitateljeve suočenosti s umjetničkim djelom. On se pojavljuje i u susretu s biblijskim tekstom. Kada nas i samo jedan stih, rečenica, misao, trgne, potakne na razmišljanje ili maštanje, može se reći da smo ušli u svijet poetske komunikacije. Zapravo, pjesma, priča, roman teče u život jer, sve što se tu govori, egzistencijalno nas dira.⁴⁸ Umjetnički tekst ne čita se kao obavijest već da bi se u njemu istinski uživalo. Estetski užitak što ga umjetničko djelo pruža, njegov je sastavni dio i polazište svakoj interpretaciji. Smisao književnumjetničkog djela ne otkriva se u trenutku čitanja. Za to je potrebno višekratno i aktivno čitanje, čitanje u sebi, poluglasno i glasno čitanje u kojemu se oslušuju izgovorene riječi.⁴⁹ Umjetnički tekst nije moguće dočitati, dokraja iscrpsti i zato će mu se čitatelj uvijek iznova vraćati.

Sljedeća stepenica u komunikaciji s umjetničkim tekstom jest neizbježno fantazijsko otkrivanje, odnosno oživljavanje teksta. Intuicija i mašta vrlo su važne u spoznavanju umjetničke stvarnosti, osobito one poetske i simboličke.⁵⁰ Treba naglasiti da je fantazijsko mišljenje prisutno tijekom cijelog odvijanja komunikacijskog procesa i nije jedini psihički proces koji se odvija u nutarnjem svijetu čitatelja, već je u suodnosu s čitateljevim emocionalnim, intelektualnim i iskustvenim svijetom.⁵¹ Razvijena sposobnost fantazijskog mišljenja omogućuje čitatelju da cjelovitije primi umjetnički tekst. Nije dovoljno, primjerice, samo znati teološko značenje iz Izaijina teksta o dolasku pravednog kralja: *Isklijat će mladica iz panja Jišajeva, /Izdanak će izbiti iz njegova korijena (Iz 11, 1)*, nije dovoljno samo prevesti slike: *Nek se uzraduje pustinja, /*

⁴⁶ Usp. Ana Gabrijela Šabić, *Komunikacija s Biblijom*, 233.

⁴⁷ Riječ *doživljaj* svojim značenjem uključuje brojne psihičke procese: osjetilnog, iskustvenog i misaonog. Doživljaj je sinteza svih tih procesa. Usp. Leopoldina Veronika Banaš, *Estetska komunikacija*, 60.

⁴⁸ Usp. Vlatko Pavletić, *Kako razumjeti poeziju*, 12.

⁴⁹ Usp. *nav. dj.*, 186.

⁵⁰ Usp. Ana Gabrijela Šabić, *Učenik i lirika*, 45.51.

⁵¹ Usp. Milan Crnković, *Dječja književnost*, Školska knjiga, Zagreb, ¹⁰1990., 24.

zemlja sasušena, / nek kliče stepa, nek ljljan procvjeta. / Nek bujno cvatom cvate, / Neka od veselja kliče i nek se raduje (Iz 35, 1-2), potrebno je zamisliti, gledati u mašti, opipati, omirisati zelenu mladicu ili suhu zemlju, njezinu tvrdoću, da bismo u teološkom smislu dublje pojmlili veličinu promjena koje prorok naviješta. Na prvoj razini, doživljajnoj, čitatelj prima umjetnički i biblijski tekst, a na "drugoj razini pjesma izaziva u nama istinski poetski trenutak [...] oslovljava, poziva biće, to je trenutak odjekivanja koji nas poziva na produbljenje naše egzistencije i koji nas sabire".⁵² Primiti bar nešto od bogatstva slika, misli i rečenica u umjetničkom i biblijskom tekstu zahtijeva od čitatelja evociranje temeljnih ljudskih iskustava kako bi se naslutila dubina i tajna smisla. Tek tada slika postaje "novo biće u našem jeziku, ona nas izražava, [...] ona je istovremeno jedno postojanje izraza i jedno postojanje našeg bića."⁵³ I Biblija kao umjetničko djelo, ali istodobno i bitno drugačiji tekst, podrazumijeva ovakav pristup. Svaki jednoznačan, neosoban, distanciran i samo racionalan pristup osiromašuje spoznaju umjetničkoga i biblijskog teksta.

4. IZABRANI PRIMJERI KORIŠTENJA KNJIŽEVNOUMJETNIČKIH TEKSTOVA U VJERONAUKU I KATEHEZI

Kako može izgledati rad s književnoumjetničkim tekstovima u vjeronauku i katehezi učenika osnovne škole, pokazat ćemo na odabranim primjerima tekstova s religioznom tematikom.⁵⁴

4.1. *Divljenje Stvoritelju sa Zvonimirom Balogom*

Pjesnik Zvonimir Balog (*1932.) poznat je djeci po svome stilu jezične igre i duhovitosti koja oplemenjuje. Iako su mladi čitatelji navikli da ih Balog uvijek iznova iznenađuje motivima i modelima jezične igre, ima jedna zbirka njegovih pjesama koja je i tematski

⁵² Ana Gabrijela Šabić, *Učenik i lirika*, 50; usp. Ista, *Komunikacija s Biblijom*, 237-238.

⁵³ Gaston Bachelard, *Poetika prostora*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1982., 226.

⁵⁴ Sljedeće primjere Ana Thea Filipović izložila je u predavanju *Književnoumjetnički tekstovi u nastavi vjeronauka* na studijskom susretu trajne formacije vjeroučiteljica i vjeroučitelja gradišćanskohrvatskoga jezika, održanom 20. listopada 2008. u Gornjoj Pulji (Oberpullendorf) u Gradišću u Austriji. O tome je izvješteno pod naslovom *Vjeronauk i književnost* u "Glasu Koncila" od 9. studenoga 2008., 11.

iskorak: *Pusa od krampusa*.⁵⁵ U njoj pjesnik govori o Bogu, Isusu, svecima, biblijskim motivima, kršćanskim blagdanima i kršćanskim istinama, dajući im novo ruho i nov književni duh. Pjesnik i ovdje potvrđuje svoje pravilo da kad je igre, nema neprikladnih tema. Balog je i u ovoj zbirci ostao vjeran svojim poetičkim, ali i pedagoškim načelima, jer govori o kršćanskim pojmovima i osobama s ciljem da nenametljivo pouči. Tako pjesma *Uskrs* završava riječima: *Čudotvorac je tako dokazao/ da je smrt za nj šala./ Da su istina i ljubav/ jače od svih bezumnika/ i njihovih zala.*

Balogov pristup blagdanima i svecima nije izraz kritičkog stava prema kršćanstvu i poigravanja s kršćanskim istinama,⁵⁶ već želje da ih približi djeci (i odraslima): *Svetac je onaj koji voli/ da njega umjesto tebe boli./ Ako si gladan i on će štrajkati gladu/ Dok i za te hranu ne nađu.*⁵⁷ I kad pjeva o Bogu korespondira s iskustvom malog čitatelja: *Bog je u svemu/ U zemlji, u zraku, u vodi./ Bog rijeku drži za ruku,/ od izvora do ušća je vodi./ Bez njega kiša ne bi imala/ hrabrosti pasti,/ trava ne bi umjela rasti,/ trešnja ne bi znala cvasti// Bog je u prirodi/ kao šaptač u teatru./ Ložac u lokomotivi života,/ životnu potpaljuje vatru.// Bog za ptičje seobe/ predvodi laste./ Bog je u svemu što je bilo,/ što će biti,/ u svemu što raste.*⁵⁸ To je najljepši način kako govoriti o Bogu mlađim učenicima. U pjesmi *Isus* Balog također na djeci blizak način pjeva o Isusu: *Isus je bio čudotvorac/ koji je mogao učiniti da patnik/ prestane patiti./ Gluhima je mogao sluš,/ slijepima vid vratiti.// Isus je vraćao snagu djedovima,/ pomlađivao bake./ Na njegov znak lazari i mrtvi/ ustajali su sa nosila,/ hromi odbacivali štake.// I tebi Isus može pomoći/ da probleme svoje riješiš,/ da se oslobodiš tuge,/ da se ponovo smiješiš.// Može ti izliječiti ruke,/ pamet i oči/ pod uvjetom da i sam nešto poduzmeš./ Da vjeruješ u svoje/ kao i njegove moći.*⁵⁹ Balogov humor nije zabavljajući, nego je u funkciji humaniziranja dječjeg svijeta, ali i izvrsne aktualizacije biblijskih tekstova.

Za čitanje Balogove poezije nije potrebna posebna motivacija, jer djeca vole njegove pjesme i susreću se s njima u školi.

⁵⁵ Zvonimir Balog, *Pusa od krampusa*, Znanje, Zagreb, 1996.

⁵⁶ Svoje kršćanske korijene i njihove plodove pjesnik iznosi u autobiografskim zapisima. Usp. Zvonimir Balog, *Autobiografske žvrljotine*, u: Vinko Brešić (ur.), *Autobiografije hrvatskih pisaca*, AGM, Zagreb, 1997., 1406.

⁵⁷ Iz pjesme *Svetac*, iz navedene zbirke pjesama *Pusa od krampusa*, 45.

⁵⁸ Prve četiri strofe pjesme *Bog*, u: *nav. dj.*, 75.

⁵⁹ Pjesma *Isus*, u: *nav. dj.*, 27.

Motivacija je u ovom slučaju potrebna radi uspostavljanja interesa baš za ovu Balogovu zbirku. U svrhu motivacije može se primijeniti literarna zagonetka, koja je učenicima zanimljiva i može probuditi u njima izuzetnu radost i zanimanje za čitanje odabranih stihova. Literarna zagonetka kao motivacijski postupak vrlo je jednostavna. Učenicima se interpretativno pročita nekoliko stihova iz različitih Balogovih pjesama. Zatim ih se zamoli da pogode čiji su to stihovi i po čemu su to otkrili. Kao literarnu zagonetku možemo primjerice ponuditi ove stihove: *Andeo čuvar nas djecu prati poput sjene, / pazi nas kad se veremo na stijene; Adam je tvoj i moj pradjed / i pradjed čitavog ljudskog roda. / Da bi se razlikovao od zvijeri, / Bog mu je dao da dvonoške hoda, / da se smije, da daje obećanja, / da priželjkuje i vazda o boljem sanja; Bog je očevdac svemu što se zbiva. / Zato i može znati kad tko laže, / mučka ili što prikriva; Za spomen na dane / kad su se kraljevi djetetu poklonili, / poljubivši mu tabane bose, / djeca u Hrvatskoj oponašaju kraljeve, / drvenu okićenu zvijezdu / na štapu nose.* Pravi smisao motivacije jest izravan poziv i poticanje na novo ili bar ponovljeno čitanje prepoznatih stihova. Već u mlađoj školskoj dobi učenici će, barem intuitivno, osjetiti kvalitativnu razliku između izdvojenih stihova i cjelovite poetske strukture u kojoj stihovi djeluju drugačije.

Za Balogove pjesme djecu je moguće motivirati i tako da ih zamolimo da prema naslovu pjesme odrede kakvu pjesmu očekuju (tužnu, ozbiljnu, radosnu, šaljivu...), a nakon njezina upoznavanja usporede svoje odgovore s doživljajem pjesme.

Jedna od mogućnosti susreta s pjesmom je poetsko govorenje. Dobro je ako nekoliko učenika poetski govori istu pjesmu, jer pjesma nudi onoliko mogućnosti govorne interpretacije koliko ima čitača. Nakon toga učenici mogu uspoređivati svoje recitacije, pa i sami pokušati ponovno izgovoriti stih ili cijelu pjesmu. To je najbolji put u novo čitanje i komunikaciju s pojedinom pjesmom. U mlađim razredima učenicima može biti zanimljivo i zorno čitanje koje i sam pjesnik predlaže za pjesmu *Bog*. U takvom čitanju sudjeluje više dječaka i djevojčica, u nekim dijelovima i cijeli razred.⁶⁰

Na temelju pjesme možemo učenicima postavljati pitanja i zajednički pronalaziti odgovore, razgovarati o temama oblikovanim u stihovima pjesme i tražiti odgovore u svjetlu Objave, pjesmu usporediti i povezati s biblijskim tekstom, potaknuti učenike da je likovno, glazbeno ili scenski izraze, da pomoću temeljnih riječi iz

⁶⁰ Usp. Diana Zalar, *Poezija u zrcalu nastave*, 87-88.

stihova pokušaju napisati vlastitu pjesmu, da naprave poticajne razglednice ili plakate.⁶¹

4.2. *Poticaji božićnih priča iz hrvatske književnosti u vjeronauku i katehezi*

Učenici i učitelji vole Božić, jer budi osjećaj zajedništva, prožetog molitvom i pjesmom te potiče na kreativnost. U književnosti je tema Božića vrlo česta. Odabrana i prikladno interpretirana hrvatska književnoumjetnička božićna priča može potaknuti učenike na razmišljanje o Božiću kao blagdanu, o osobnom i univerzalnom značenju Spasiteljeva rođenja, o obdarenosti, darivanju i blagovanju, o čestitanju i zajedništvu, kao i o hrvatskoj pučkoj tradiciji, smislu i vrijednosti pojedinih običaja vezanih uz Božić.

Kao primjer predložimo komparativni prikaz i interpretaciju triju odabranih umjetnički vrijednih božićnih priča koje svjedoče o svetosti Božića u hrvatskoj obitelji, i to u različitim hrvatskim krajevima, u velegradskoj, u malogradskoj i u seoskoj sredini. To su priče *Božić u Šapudlu*, Pavla Pavličića iz njegova romana *Šapudl*, ulomak iz pripovijetke *Sjećanja* Višnje Stahuljak pod naslovom *Božići mogega djetinjstva*, te priča Ivana Ićana Ramljaka *Moj prvi Božić*, iz autorove nagrađene zbirke *Suza i radost didova*.⁶² U tim pričama prikazan je Božić kao blagdan života i radosti, a kroz sjećanja dječakâ i djevojčice kako se nekad božićevalo u hrvatskom domu, s posebnim naglaskom na kršćanskim vrijednostima kao što su skromnost, povjerljivost, zajedništvo, sebedarje.

Iako se svaka priča može interpretirati zasebno, ovdje ćemo izložiti komparativnu interpretaciju priča, koje se s učenicima mogu obraditi i u obliku slobodnog učeničkog rada ili projektne nastave.⁶³ U okviru takvog rada može se u razredu ili u kutku školskog predvorja osmisliti i urediti *etno* kutak za blagdan Božića koji će prikazati kako su nekada naše bake i djedovi dočekivali i

⁶¹ Usp. Josip Šimunović, *Poezija u nastavi vjeronauka*, 35.

⁶² Sve tri priče nalaze se u zbirci božićnih priča iz hrvatske i svjetske književnosti koju je uredio Božidar Petrač (ur.), *Božićne priče*, Alfa, Zagreb, 2001; Usp. Pavao Pavličić, *Božić u Šapudlu*, u: nav. dj., str. 207-210; Ivan Ićan Ramljak, *Moj prvi Božić*, u nav. dj., 215-223; Višnja Stahuljak, *Božići mogega djetinjstva*, u: nav. dj., 232-244. Božidar Petrač također je urednik antologije *Hrvatska božićna lirika od Kranjčevića do danas*, Naklada Juričić, Zagreb, 2000.

⁶³ O etapama projektne nastave, kao i motivaciji za takav oblik rada usp. Jadranka Garmaz, *Izazovi HNOS-a: Projektna nastava u vjeronauku*, u: Crkva u svijetu 41 (2006), br. 2, 176-190.

slavili Božić. Otkrivanjem značenja Božića kroz tradiciju i smisao pojedinih običaja vezanih uz blagdan, učenici će biti potaknuti na promišljanje o značenju Božića za njih i njihovu obitelj danas.⁶⁴ Već iz naslova priče prepoznaje se tema slobodnog rada, a to je *Božić u hrvatskoj obitelji*. Naslovne sintagme *Božić u Šapudlu*, *Božići mojega djetinjstva*, *Moj prvi Božić* upućuju na mjesto i vrijeme proživljenoga djetinjstva. Dječak Pavao (*1946.) oslikava Božić koji se slavi u bakinoj kući u rodnom Vukovaru, djevojčica Višnja (*1926.) pripovijeda o svom Božiću u zagrebačkoj obitelji, dječak Ivan (*1928.) opisuje prvo sjećanje na Božić svojega posušskog djetinjstva.

Učenicima će biti zanimljivo otkrivati kako se u starini pripremalo za Božić i usporediti to s običajima danas. Evo kako je to izgledalo nekada. Pripreme u kuhinji stvarale su posebno, tipično predbožićno ozračje. Pekli su se suhi kolači, kuhinja je mirisala na vaniliju i bila je topla, prozori su bili zamagljeni. U Božiću kao da je skriveno ljeto koje je u pekmezu, a on u božićnim kolačima. Na Badnjak je mirisala i vuna koja je u puloverima, maramama, kapama, rukavicama i zimskim čarapama koje je baka ujesen plela.⁶⁵ Sve je povezano kao što je sve povezano i u životu. Stari običaji zahtijevali su pripreme za veliki blagdan koje su polazile od usavršavanja okoline do dotjerivanja sebe, izvana i iznutra.⁶⁶ Dječak je uživao u mirisu okrečenih soba i mirisu drva koja su gorjela i pucketala u štednjaku. Za Božić se moralo okupati od glave do pete mirisnim sapunom i obući se čisto; obući svečanu odjeću koja se rijetko oblačila.⁶⁷ Nije izostavljen ni post, koji čini da božićna jela budu još slasnija.⁶⁸

Na Badnju večer u hrvatskoj se obitelji u kuću unosila slama. *Na podu u bakinoj kuhinji bila je slama. [...] i mi smo po toj slami hodali kao po oblaku. Jer naravno, znali smo, i ja sam znao, da to nije obična slama, nego da je simbolična i nekako posvećena. Bila je tu zato što se Isus rodio, na slami, i zato je sve bilo tako lijepo, zato je i njezino šuškanje pod nogama bilo tako svečano, pa zato ni moja želja da legnem i valjam se po slami nije bila zazorna. Slama je*

⁶⁴ Kao primjer uređenja božićnog kutka u praksi usp. Radovan Librić, *Izložba "Božić u samoborskoj kući"*, u *Lađa*, 1 (2006) 2, 50-53.

⁶⁵ Usp. Pavao Pavličić, *Božić u Šapudlu*, 208-210.

⁶⁶ Usp. Višnja Stahuljak, *Božići mojega djetinjstva*, 232-233.

⁶⁷ Usp. Ivan Ičan Ramljak, *Moj prvi Božić*, 218-221; Višnja Stahuljak, *Božići mojega djetinjstva*, 241.

⁶⁸ Usp. Pavao Pavličić, *Božić u Šapudlu*, 207-208.

*imala boju zlata; u nekom smislu i bila je zlato.*⁶⁹ Učenici će rado iz svog iskustva govoriti kako unose slamu u svojim obiteljima, tamo gdje su običaji zadržani.

Okićeni bor, pripremljena slama, štalica i darovi imaju posebno značenje, jer upućuju na Spasiteljevo rođenje. Sve to zaokružuje slika personificiranog Božića: *Božiću je potreban mir, samoća i tajnovitost.*⁷⁰ Odlazak na ponoćku za sve je veliki događaj, dok zvona sa svih strana zovu. Djevojčica se sjeća mirisa borovih grana, mirisa kolača, čuje u sjećanju zvuk orgulja i napjeve božićnih pjesama. *Tata je govorio da su hrvatske božićne pjesme najljepše na svijetu.*⁷¹ Blagdan Božića je prigoda da svi zajedno pjevaju, jer to se rijetko događalo. *Tete su znale mnogo lijepih božićnih pjesama.*⁷² Obitelj je na okupu i svi su udruženi u pjesmi, a poslije u razgovoru za blagdanskim stolom. Dolaze i čestitari za blagdan, a obitelj odlazi u čestitanje rođacima i prijateljima na drugi dan Božića, na Štefanje.⁷³ Za one koji žive na selu Božić upućuje na zajedništvo cijeloga sela, koje na osobit način proslavlja Božić. *Muškarci, žene, djeca, momci i djevojke ljube se i čestitaju Božić, a bukare vina idu iz ruke u ruku, od usta do usta. Nazdravlja se, pije se i pjeva. Pleše kolo.*⁷⁴ Božić je blagdan radosti zajedništva.

Česta je slika svjetlosti koja se prepoznaje u svim znacima Božića u obitelji. *Usred tanjurića sa žitom, koje je moja majka svježe ošišala, gorjele su u čaši tri male svijeće, crvena, bijela i plava, kao što je i žito bilo uvezano trobojkom.*⁷⁵ Na blagdanskome stolu posvuda se isticao osobito ispleteni božićni kruh. Nije u svakoj kući bio prostrt bijeli božićni stolnjak, ali na Božić je svagdje bilo hrane do sita i poslastica koje su se dugo čekale. Tako je Božić posebno vrijeme i za dječaka u siromašnoj obitelji: *Imam ispisanog pšeničnog kruha, crvenoga mesa, svarena kisela kupusa, a na stolu voća. Izobilje koje samo Božić daje. [...] Grickam [...] krišku jabuke, uzimam cijelu smokvu, a ako hoću mogu i jezgru od oraha ili lješnjaka, dohvatim i koji komadić rogača, a kupusa i mesa*

⁶⁹ Nav. dj., 207. Slično je i djevojčici Višnji pripovijedao njezin djed o svojim božićima u Karlovcu. Usp. Višnja Stahuljak, *Božići mojega djetinjstva*, 243.

⁷⁰ Višnja Stahuljak, *Božići mojega djetinjstva*, 235; usp. 239-240.

⁷¹ Nav. dj., 232.

⁷² Usp. Pavao Pavličić, *Božić u Šapudlu*, 208.

⁷³ Usp. Višnja Stahuljak, *Božići mojega djetinjstva*, 234.

⁷⁴ Ivan Ićan Ramljak, *Moj prvi Božić*, 223.

⁷⁵ Pavao Pavličić, *Božić u Šapudlu*, 207.

*koliko me volja.*⁷⁶ U oskudici je moguće otkriti veliko bogatstvo. No, ni u bogatijim ni u skromnijim uvjetima ne izostaje misao na Boga i Božji blagoslov. Zato se od blagoslovom primljenoga o Božiću uvijek dijeli i onima koji su u oskudici.

U susretu s dječjim likovima iz priča i njihovim doživljajima Božića, učenici mogu biti potaknuti na promišljanje o kršćanskoj znakovitosti božićnih običaja svojega kraja i drugih krajeva, na poštovanje drugih običaja, na življenje vjere i aktivno uključivanje u tradiciju. Mogu potražiti literaturu koja govori o slavljenju Božića u njihovom kraju ili doći do tih saznanja kroz razgovore s roditeljima te s bakama i djedovima. Za *etno* izložbu mogu prikupiti stare predmete koji govore o tradicionalnom načinu slavljenja Božića. Ako škola ima običaj da se uz bor postave jaslice, učenici mogu posijati pšenicu. U suradnji s nastavnicima likovnog odgoja mogu se organizirati i male radionice za izradu ukrasa, može se donijeti slama, ispeći božićni kruh. S tako uređenim "montessori" materijalom škola će se ispuniti toplinom Božića, a školsko predvorje će zamirisati. Učenici mlađih razreda mogu kroz razgovor uočiti što više detalja u božićnom *etno* kutku i jaslicama. Stariji učenici mogu objašnjavati simboliku. Mlađi učenici mogu nacrtati što su vidjeli, a oni stariji napisati sastav u kojem će istaknuti prednosti i nedostatke nakadašnjega i današnjega slavljenja Božića u hrvatskoj obitelji.

ZAKLJUČAK

Književnoumjetnički tekstovi izraz su duboko proživljenih općeljudskih i religiozno-vjernih iskustava života, snagom literarnog nadahnuća pretočenih u umjetničku riječ. U njima otkrivamo kako pojedini književnici doživljavaju stvarnost koja ih okružuje: *Hvala ti, Gospode, hvala, / Za radosti male i roj dugih zala; / Za trnje, / Za listak, / Za cvijet, / Za kapljice rose; za iskre sunčane; / [...]* *Za ruke te vješte, što za me su splele / ko veliko gnijezdo, / Taj čarobni svijet!*⁷⁷ Svojom ljepotom i dubinom iskustva koje nudi umjetnička riječ poziva čitatelje, već od najranije dobi, na susret i komunikaciju. U susretu s književnoumjetničkom riječju djeca i mladi mogu bolje upoznati i otkriti i same sebe

⁷⁶ Ivan Ičan Ramljak, *Moj prvi Božić*, 222.

⁷⁷ Vladimir Nazor, *Svet*, u: Đuro Kokša (ur.), *Hrvatska duhovna lirika*, Alma Roma, Rim, 1968., 186.

i svoj unutarnji svijet. Ta riječ ih iznutra mijenja i poziva da stvaraju i izreknu i svoju vlastitu. Ljepota koja ih kroz osobni estetski doživljaj vodi u dubinu umjetničkog teksta, ujedno uvodi u područje transcendentnoga, priprema susret s Bogom koji je apsolutna ljepota, istina i dobrotu. Vjeronauk i kateheza koji žele potaknuti otvaranje učenika za susret s Bogom koji govori, izabrat će kao jedan od povlaštenih puteva toga susreta i put književnoumjetničke riječi. Umjetnička riječ je po svojoj naravi višeznačna. U svojoj otvorenosti i širini na koju poziva te bogatstvu susreta koji nudi slična je i samoj Božjoj riječi. Štoviše, književnoumjetnička i biblijska riječ često se isprepleću i dodiruju, jer književna nerijetko reinterpreтира biblijsku, a biblijska riječ je ujedno i književna.

Djeca i mladi sposobni su otvoriti se konotativnoj, mnogoznačnoj dimenziji umjetničke kao i biblijske riječi, ako se imaju na umu obilježja njihove dobi te osobitosti njihove recepcije i književne komunikacije. Slikoviti govor i bogat pjesnički jezik Biblije učenicima će biti razumljiviji ako su upoznali i prihvatili sličan poetski govor u književnom djelu. Zato je važno uzeti u obzir spomenute kriterije u odabiru tekstova, psihološko-pedagoški, estetski i katehetski, te uvažavati književne interese djece i mladih u pojedinim fazama njihova razvoja i situacijama života. Književni interesi učenika nisu statični, nego u određenoj dobi ili situaciji učenika mogu biti potisnuti, manje ili više izraženi, ali i nedovoljno ohrabreni neprimjerenim komunikacijskim postupcima. Susret s tekstom kod svakog se učenika događa različito, kod nekog brže, kod nekog sporije, kod nekog vrlo intenzivno, a kod nekog samo djelomično. Općenito ipak možemo reći da integracija književnoumjetničkih tekstova u vjeronauk i katehezu može biti vrlo plodonosna u različitim oblicima i gotovo svim fazama nastavnog rada ili katehetskog susreta. Lirski i meditativni umjetnički tekstovi mogu stvoriti meditativno raspoloženje, pripremiti za susret s biblijskim ili drugim kršćanskim sadržajem. Književnoumjetnički tekst može poslužiti kao doživljajna ili tematska motivacija, u svrhu problematizacije, kao podloga za razumijevanje biblijskog teksta, za produbljivanje teme, za aktualizaciju biblijskog ili drugog sadržaja kršćanske vjere, kao poticaj na vlastito otkrivanje i stvaralaštvo.

Književnoumjetnički tekstovi s religioznom tematikom ujedno omogućuju da učenici upoznaju kulturnu vrijednost kršćanske vjere koja je obilježila sva područja ljudskog stvaralaštva. Susreti s takvim tekstovima ključni su prostor za dijalog i s onim učenicima

koji se ne smatraju posve vjericima. S druge strane, općeljudska iskustva koja se reflektiraju u književnomjetničkom tekstu kao što su čuđenje, divljenje, slušanje, primanje, suosjećanje, tolerancija, empatija, ljubav, duhovne su dimenzije koje ima svaka osoba i mogu postati "predvorje" kroz koje se dolazi do Evanđelja. U duhu evanđeoske prispodobe o sijaču, i književnomjetnička riječ može postati plodno tlo na koje pada Božja riječ.

THE ART OF WORD IN PROCLAMATION OF THE WORD

The meaning, criteria of choice and possibility of work with literary and art texts in parish catechesis and school religious education of children and youth

Summary

Literary and art texts are the expression of deeply experienced universally human and religious life experiences, which are by the force of literary inspiration translated into the word of art. By its permanent beauty and profoundness of experience that the word of art offers, it invites the readers, from their earliest age, to encounter and communication. At the encounter with literary and art word children and youth can get to know and discover both themselves and their inner world. That word transforms them internally and invites them to create and to utter their own word. The beauty that leads them through the personal aesthetic experience into the depth of the art text, takes them simultaneously into the area of transcendent, prepares the encounter with God who is the absolute beauty, truth and goodness. Therefore, literary and art word is one of the privileged ways of opening the pupil to meet God. Understanding the symbolism of poetic expression pupils can also better understand the performative power of biblical word. Children and youth are able and ready to open themselves to the richness of art and God's word alike, if we have in mind the characteristics of their age and the specifics of their reception of the text and literary communication. When choosing the texts it is necessary to consider the psychological-pedagogical, aesthetic and catechetical criterion and to respect the children and youth's literary interests at particular phases of their development and life situations. The pupils' literary interests are dynamic, and everyone encounters with a text in a different way. The integration of literary and art texts into religious education and catechesis is fruitful

in different forms and almost in all phases of religious education and catechesis: as a meditative introduction, experiential or thematic motivation, for the purpose of problematizing, as the basis for understanding a biblical text, for extending the topic, for actualization of a biblical text or other contents of Christian faith, as an impulse for one's own discoveries and creation. In the article the authors demonstrate, on the examples of literary and art texts with religious themes, the possibilities of their use in religious education and catechesis with primary school pupils. They also present various didactic-methodical forms of work with pupils. The authors stress that the integration of literary and art texts, those with religious themes as well as those with universal human themes, encourages dialogue between faith and life, faith and culture, and also contributes to better linking of different fields of learning and to the complete upbringing and education of pupils.

Key words: literary and art word, religious education, catechesis of children, catechesis of youth, poetic quality of faith.